

Журавель

Микола Білевич

I

Летіли раз журавлі над нашою Україною, вони прямували високо в небі і натрапили на якесь село. На тую пору один із наших господарів був у полі. Сонце пекло, чумаки спинилися з возами і відпочивали – хто під хурою, хто під кущем, а наш українець Микита, той самий, що був у полі, спустився до річки, сів на бережку і ну дивитися, як вода гуляє та на берег плюскає, як рибки пірнають одна по одній. Дивився, дивився Микита й замислився. Замислився, як казав опісля, так собі, ні над чим. Сиджу, каже, дивлюсь на воду, й вертатися назад не хочеться, з місця не вставав би, наче прицвяхований. А річка плеться усе хутше й хутше, наче до милого в умовлену пору поспішає, та все гулкішою стає, а вітер ані шелесне. Чую – журавлі в небі кричать, поглянув я на них: летять вони високо-високо, ледь на сонці крапельинками мигтять. Нехай собі летять! Кричать журавлі: "Іві, іві" – і це не біда, нехай кричать, думав Микита. Подивився на них і знову задумався, та так, що голові стало тяжко і нудно. Микита вийняв табатирку, нюхнув табаки, і в голові посвіжіло, думки, мов мурашки, заметушилися в мозку.

Звівся Микита – і що ви гадаєте?... Перед ним стояв журавель, та такий довгоногий, що диво, і кланяється йому в пояс. Микита хотів було пустити йому по ногах палицею, але той прикрив їх крилами та заспівав так жалібно і сердечно:

– Не зобижайте, Микито Івановичу, то я в пригоді стану. Не одну службу зіслужу, коли мені наперед прислужитесь.

"Чи ти ба, яке диво! – подумав Микита. – Журавель, себто, значить, птаха, а балака по-нашому!"

– Про одне тільки прошу, Микито Івановичу: знайди мені у вашому селі наречену гожу та розумну, женитися захотілося. А я відслужу – так таки відслужу!

– А не відчепишся ти, довготелесий! – гримнув Микита. – Ще чого видумав! Знайди йому наречену – птасі, журавлю!

– Чого це ви так дивуетесь, Микито Івановичу? Я журавель тільки на вигляд, а насправді такий самий чоловік, як і ви: і голова ж у мене, і очі, й руки, й ноги...

– Голова! Оце така голова? Ну, очі, може, той, туди-сюди, як і в нас, грішних... Руки – ні, братку, не руки се, а таки крила в тебе. І ногами ти не вдався. Що се за ноги такі довжелезні?... Не замакітриш мене. Який з тебе чоловік, коли я бачу, що ти журавель?

– Ех, Микито Івановичу, ото ж-бо й горе моє, що хоч і розумний ви, та нерозважний. Досить того, що на вас я несхожий, а вже й потворою став. То вам рук не видать, а то й ноги, бач, задовгі? Та чи я ж у тім причиною, що ноги довгі? Бо який же се ґандж? А ґандж у тих, в кого руки довгі, а не ноги. От вони і є справжніми птахами, хижими птахами, хоч на людей і скидаються.

– То ти, либонь, чоловік який, чи що? А птахою тільки здаєшся?

- Чого б то я на птаку скидався? Хіба птаха може говорити й міркувати? Та я така ж птаха, як Микита Іванович теля.

- Ану-ну, стань мені просто... Гм, бачиш, носяра в тебе таки журавлиний... А руки де? Га? Де ж це руки?... А ноги... М-м... довготелесий ти, довготелесий... Ну, ще задом повернись... так... хвіст... га?... Хвіст тобі навіщо, коли ти не птаха?

- Та що це з вами, Микито Івановичу? Це ж така в мене натура!

Тут якраз попід хмарами журавлиний ключ проплив із криком: "Іві, іві!"

- Оце ви надивилися на тих журавлів та все вам іздається тепер в журавлиному вигляді. А мене і паламар ваш Пантелеймон знає, спитай тільки про Кирика - пастуха з Рогатини.

- Тьху тобі в кишеню! Замакітрилося мені, чи що таке? Мабуть, і справді задивився я на тих журавлів.

- Та, видно, таки так, а то чого б то, здається, свого брата птахою називати?

- Ну, годі, Кирику. Сядьмо отут і побалакаємо. То чого ж тобі хочеться?

- Женитися хочеться так, що смерть. А в нашому селі, хоч і доволі дівчат, а ні одна не йде за мене: що їй за дивина пастух?!

- А що, Кирику, адже тут правди - без вершка сажень! Сам розміркуй: пастух - не господар, всім хазяям наймит. В пастуха ані тріски нема своєї - все громадське. Яку ж дівку понесло б лихо за пастуха? Якій дівчині не хочеться жити своєю господою?

- Не в тім річ, Микито Івановичу, що хати нема чи притулку якого. У нас вистачило б на все. Та навіщо воно, коли без господині в хаті і стіни валяться, і дах гниє?

- Виходить, що у вас і грошви є трохи про чорний день?

Микита, хоч і не в місті жив, а враз заговорив ввічливіше, як зачув, що Кирик не бідняк.

- Як не бути?! І то не тільки про чорний день, а вистачить і на всі красні дні в році.

- Чим же тут зарадити, Кири... е-е... Як вас по батькові?

- Єлисейович...

- Ага... Так от, бігме, не знаю, чим і зарадити. Бо то, бачите, Кирику Єлисейовичу, пастухи тільки у містах в плисових жупанах хизуються, а худобу їм хлопчаки пасуть. А у нас, у селі...

- Скажу вам по правді, що якби я не був пастухом на селі, то не здобув би того багатства, яке тепер маю... А було се так. Проґавив я якось вівцю. Я туди, я сюди - нема вівці, наче в землю запала. Коли дивлюся, а на однім горбку щось стоїть таке, наче вівця. Я до неї, а вона драпака, та якось так зовсім не по-овечому. Хотів я вже назад іти, але чую - щось під ногами задзвеніло. Розпорпав я землю, а там скарбонка з золотом. Я й отерп, очам не вірю, руками мацаю - золото, чисте золото, самі дукати!.. Тому то я й шукаю нареченої в чужому селі, а не в нашому. В нашому я хто? Кирик, пастух. А в чужому - Кирик Єлисейович.

- Умгу... Ну що ж... Видно й справді треба тобі допомогти.

- Авжеж, допоможіть, коли тее... Та щоб молоденька була, чепурненька...

- Гм... молоденька... Може, Хіврю?... Хоча ні, ця вже, здається, трохи увереджена...

А то, може, Докію?... Ба й вона не підійде, занадто козириста... Ото хіба Меланку?... Ні, Меланка якась сухоребра і в літах...

- Зачекайте, Микито Івановичу, чого так далеко шукати, коли є під носом. У вас же самих дві дочки. І молоденькі, кажуть, і вродливі, і поведенції пристойної...

- У нас?... Гм... А таки є... Є дві дочки. Товар показний, під ляду не ховаємо, а доброму купцеві тільки тішитися будем... То, кажете, скільки там тих дукатів було?

- Зо п'ять сотень налічив.

- Ого! І де ж воно тепер те багатство?

- А я його закопа у іншому місці. Там таке безлюддя, що й дикого звіра не стрінеш, не те що...

- Ага. Ну, то чого козу за хвоста? Приходьте на оглядини - виберете, яку схочете.

- Тоді згода, Микито Івановичу!

- Згода то й згода!

Микита Іванович простягнув руку, а до нього потяглась журавлина лапка. Перед ним стояв таки журавель на одній нозі. Микита навіть ущипнув себе: "Що за чортовиння?!" У цей час над ними знову проплив журавлиний ключ, жалібно наспівуючи: "Іві, іві!" Микита відчув мурашки на спині. Щось тут не те, подумав, приглядаючись до майбутнього зятя. Як же се - і журавель ти, і людина начебто, і пастух, і скарбонка у тебе з золотом, та й одружуватися хочеш там, де тебе ніхто не знає... От коли б ти ще гроші приніс і сказав: дивіться, який я багатир! Ану котра вийде за мене?... А то, бачите, скарб невідомо й де. Знаємо ці штуки!

- Сумніватися зволите, Микито Івановичу? - мовби прочитав його думки журавель. - Що ж, як собі бажаєте. Ми знайдемо дівчину і деінде. Хотілося у вас посватати, бо начувся багато доброго... Та й взяв оце трохи зі скарбонки на всяк випадок, щоб... Але, як вам щось не до шмиги, то вмовляти не буду... Прощайте...

- Е... тее то, як його... Зачекайте... Я не те, щоб сумнівався, тільки так собі розмірковував, що і як... Бо то ж таки не жарти! Ось я дивлюся на вас - звичайний собі чоловік: і жупан, і пояс розшитий з аглицької каламайки, і чоботи добрі, шкапові, з підковами, і шапка оно... Хоча, правда, голова в тебе, як огірок, і носюра довгуватий... А ще ж недавно - журавель журавлем...

- Хе-хе-хе! Микито Івановичу, та як же се, що ви людини від птаха ніяк одрізнити не можете?... Мабуть, тому, що без бриля на сонці сиділи. А день такий, що на сонці хоч пироги печи. От вам голову й припарило.

- А може бути, може бути... Гаразд, ходімо на село, до мене. Оглядини справимо, з бабою своєю перебалакаю, а там і дочку питаємо одну або другу.

II

- Оце, Кирику Єлисейовичу, й хата моя, - сказав Микита, заходячи до себе у двір.

Вони зайшли в хату, за чистим дубовим столом сиділа білява дівчина і щось там шила, друга, чорнява, прибирала начиння на полиці. Господині десь не було, певно, пішла корову доїти.

- Таточку, таточку! - заметушилися дочки. - Де ж це ви забарилися? Ми вже

вечеряти зібралися.

Мабуть, вони не бачили журавля, що стояв за спиною в Микити. Саме на ту пору увійшла й Степанида.

- Де ж це ти забарився? - спитала вона. - До млина ходив, чи що?

- Та де... Не був я в млині. Зате ось гостя привів. Та ще якого гостя!

Кирик Єлисейович ураз стрепенувся та почав чепуритися, скубати себе - зовсім, як журавель. Крила зашуміли, заклацав дзьоб по пір'ю так, що пух посипався. Дівчата зойкнули від несподіванки, а господиня аж розсердилася:

- А бодай тобі! Оце очі безсоромні! Знайшов собі забаву! Та ти що - дитина мала? Цілісінький день протинявся бозна-де, ще й журавля до хати заволік - нате, мовляв, тіштеся!

- Перестань торохтіти, Степанидо, як той віз незмащений. Спочатку діло спитай, а тоді й волай.

- А що тут питати? Знайшов діло - з журавлем воловодитись!

- Та щоб ти знала - це тобі не просто якийсь журавель, а сам Кирик Єлисейович Журавель. От! Не смій мені гостя кривдити, жінко, бо ще невідомо, чи не поріднимося часом.

- Авжеж, Степанидо Ригорівно, - втрутився журавель, - я вам не чужий. З Микитою Івановичем ми вже перебалакали і дійшли згоди.

Доньки, як теє почули, то враз їх наче вітром здуло - пішли по селу дзвонити, що батько вченого журавля до хати привів: людським голосом говорить!.. Хочете побачити? То йдіть до нас!

Тим часом Степанида підсіла до чоловіка, який уже примостився з журавлем коло столу, і пішла в них поважна розмова.

- А так-так, жінко, і я, не во гнів його милості сказано, довго не міг ніяк чоловіка в ньому побачити. Ну як же се, думав, і крила, і дзьоб, і ноги тонюсінькі - хіба ж це чоловік? А бачиш таки - увірився. Як поговорив із ним, то й пізнав, що се добра людина.

- Ніяк оце не второпаю, яке в тебе може бути діло з цим... е-е... паничем. Може, він якийсь заморський чоловік, а то й зі самого Петенбургу?

- Отож-бо й воно, що ні... Кирик Єлисейович і в городі мешкав, і в селі сусідньому довго жив, хоч ми його й не знали. А зараз у його милості є аж п'ять сотень золотих дукатів!

- Ой леле! - скрикнула Степанида. - Та такого багатства, либонь, і в царській скарбниці нема!

- Царська скарбниця нехай собі й буде царською, а в нашого зятя своя скарбниця.

- Як же се - зятя?...

- А так. Бо Кирик Єлисейович задумали женитися та й, начувшись про наших дочок, прийшли оце на оглядини. Воно, звісно, і ми не останні на селі, хоч і нема стільки дукатів. Зате ж я виборним бував!

Степанида, прискаливши око, уважно розглядала гостя. Він уже не скидався їй на

журавля, а таки на молодого парубка, з головою, правда, дещо огірковою, з довгим носом... "Що ж, - думала Степанида, - чимало яких голів та носів буває!.. А головне ж - гроші, гроші... золото..."

- То яку ж це його милість сватає? - спитала вона.

- А яку захоче, - відказав Микита. - Думайте собі, Кирику Єлисейовичу - ви обох бачили. Білява - це старша, Тетяною звати. А чорнява - Люба, молодша. За поведенцію одвіт можу дати: дівки не шалапутні, хазяйновиті, а вже їхню вроду вихвалити - не батьківська справа. Самі й вибирайте.

Жених хотів, було, поклонитися, але стукнувся довжелезним, наче кістлявим, носом об стіл. Старі здригнулися.

- Старша, очевидячки, буде мені в сам раз.

- Старша то й старша, - підхопив Микита. - Чого мудрувати - зараз і присватаєм. І змовини владнаємо.

- Гов! Що це з тобою, старий? - здивувалася Степанида. - Дай лишень отямитися!.. Де ж таке видано? Не встиг наречений посвататись, а ти вже змовини затіваєш!

- А чого відкладати? Я так думаю: розпочав справу, закінчуй відразу, - додав і своє слово Кирик. - Ми б опісля з тестем пішли та й скарбничку принесли. І наречений, і родині на радість.

- А закінчувати, то й закінчувати! - вдарив по столу Микита. - Тетяно!

Двері були відчинені навстіж, з сіней зазирали в хату жіночі й чоловічі голови, біля вікон стирчала дітлашня, парубки і сиві діди... До хати увійшов сусід Івашко.

- А що се у тебе за диво таке, Микито? - спитав він. - Увесь двір ще й вулиця забиті народом. Кажуть, якусь ти учену птаху спіймав? Га? Кажуть, чоловіком прикидається.

- Не мели дурниць! - сказав Микита. - А не спитавши броду, не ліз у воду! І що тобі за охота по чужих дворах тинятися?

- Та хіба ж я один? Там оно ціле село збіглося!

Микита як подивився, розлютився не на жарти й кинувся випроваджувати непроханих гостей. Скоро в сінях не було вже ані душі. В світлицю зайшли Тетяна і Люба. Господар, заспокоївшись, зачинив двері, узяв Тетяну за руку і, підвівши до гостя, сказав:

- Ось тобі, Тетяно, наречений. І розумний, і багатий.

- Який наречений? - скрикнула Тетяна, сплеснувши руками. - Оцей журавель? Господь з вами, тату! Що це вам на гадку спало глумитися?

Нареченого наче блискавкою викинуло з хати. Микита метнувся за ним, а мати в сльозах бідалася коло Тетяни - бідолаху лихоманило.

III

Поволі пригасав каганець, вечерея стояла на столі неторкнута, сім'я чекала господаря, а його нема й нема. Давно вже вляглися в селі, часом тільки забрешуть собаки на вітер, півень прокричить своє кукуріку, на дворі прореве корова, або свиня зарохкає біля калюжі, а на вербі заспівають, зашелестять листочки, здригнуться гілки й затихнуть. Небо чисте, світле і синє, поцятковане зірочками. Рідко-рідко промигне

хмарка якась – то заступить зірочки, то відкриє їх... А Микити усе нема й нема!

Де ж бо це й справді пропав наш Микита?... А він, бачте, вибіг з хати за журавлем. Ото, як дійшли до лісу, Кирик і сказав:

– Зачекайте-но мене, батьку, я за скарбом піду і сюди винесу!

Та й подався в саму гущу лісову, а Микита зостався окрай вівсяного поля та й чекає, чекає... Ось уже сплив місяць-повень на небо, дмухнув нічний вітерець, прокинулися дерева в лісі та повели межи собою звичайну розмову про те, про се – а Бог його й знає, про що!.. А Микита сидить на пагорбі та чекає, коли ж це вийде з лісу Кирик зі своїм золотом. Та ба, не йде чогось!.. Микита й зведеться з горба, і вперед-назад прошвендяється, знову вмоніється і задумається про свою родину, про зятя-журавля, про Тетяну... Чекає Микита і вже сердитись починає:

– Що ж він таке, у дурні мене пошив, чи що?... Та я йому, довготелесому, всі ребра переламаю!

– Ой, ой, ой! – запищав хтось Микиті понад самісіньким вухом. Микита озирнувся – нікого нема.

– Цить, шибенику! – крикнув він. – Ич, підслухав тай на языка й ухопиш! Дивись, а то обітну!.. Я, братику, не тютя якась, а старий виборний. Не вийдеш мені добром, сам знайду, за комір візьму, руки-ноги зв'яжу та становому й представлю!.. Чуєш ти?!

– Шуєш ти?! – озвалоя в лісі з присвистом. Микита спалахнув: "Ех, раз мати родила!" – та й, згадавши, як колись гайсав по лісах за втікачами-рекрутами, ще коли виборним був, кинувся в саму гущавину. Іде, іде, аж глип убік: сидить під дубом журавель – вилитий Кирик Єлисейович.

– Ага, приятелю! – закричав Микита. – Дурити нас надумав?

Журавель хоч би слово промовив, хоч би ворухнувся. Зате з-за кущів вигулькнув другий журавель, а далі третій, четвертий – і ще, ще... Глянув Микита – весь ліс в журавлях. І на деревах журавлі, і в кущах журавлі, і в траві журавлі, і по ріці, що по той бік лісу, пливуть журавлі, і вівсами ходять журавлі!

– І що це за капость така? – затрусив головою Микита. – Ото їх нанесло сюди, мов саранчі якої, прости Господи!

Журавлі знялись і потонули в тумані, жалібно "Іві, іві!" пролунало у вухах Микити. Він перехрестився. Світало.

IV

Повернувшись додому, Микита розповів усе жінці, а вона слухала та час од часу спльовувала. Думали вони удвох, думали, що за пригода з ними сталася, і ніяк не могли второпати.

– Ну не скажеш-таки, що не було у нас в хаті цього чуда! – говорила Степанида. – Було, сиділо осьо тут, балакало... Видать, якийсь німака заморський чаклуном прикинувся та й обморочив...

Тут саме вбігла Тетяна до хати уся в сльозах:

– Тату, таточку! І за що мені гріх такий? Носа не можна виткнути на вулицю! Всі так і обзивають: журавлиха! журавлиха!

- Ах вони ж пси прокляті! Чуже горе їм на сміх! Ну нехай начуваються, прикорочу я їм язика, як знову виборним стану.

Та коли й сам Микита на вулицю вийшов, то побігла за ним дівтора й кричала: "Журавель іде! Журавель іде!"

- Цитьте, пущьверінки! - махнув палицею Микита.

А як увечері вибрався до міста, баби перешіптувалися: "Куди це наш журавель подався?", а вранці й дядьки гомоніли: "А що, чи вернувся вже журавель?" Так от і прозвали відтоді Микиту журавлем.

Тепер ви вже знаєте, звідки у нас беруться всі хитромудрі прізвища. Деколи далєбі з нічого. Але, як по правді, то й у панів яких тільки прізвищ не бува! Деколи, цур їм, і не вимовиш, а як і вимовиш, то так і впадеш од сміху!